

ג. יש להוכיח מתוך סוגית הגמרא שגם באופן שאדם מסוים טעה וסבר שהתורה נאכלת לשבעה וכד' ואפה לשם שבעה – אין המצה כשרה, שאין הדבר תלוי במחשבתו הפרטית אלא במציאות (משיעורי הגרשו"א).

ד. נראה לכאורה שלא פסלו כששמר לשם דבר אחר אלא כשהפסול הוא במצה עצמה, כגון לשם דבר שאינו נאכל בכל מושבות ובאנינות, אבל חשב לאכלה עם דבר אחר שיבטל טעמה או לאכלה בטיבלה וכד' – לא שמענו לפסול. וצ"ע כשחשב לבשלה או להעשירה לאחר אפייה (וע' בשיעורי הגרשו"א).

עשאו למכור בשוק – יוצא בהם, כי דעתו מתחילה שאם לא ימכרו, יצא בהם בעצמו, הלכך נעשית מתחילה לשם מצה הראייה למצוה.

[לדעת רבי יוסי הגלילי, ישנו טעם נוסף שאין יוצאים בהם – משום שאינם נאכלים באנינות אלא בשמחה, וכתוב לחם עני – אוני. וכן לפי הדעות שתודה וקרוב נזירות לא נהגו בבמה, ישנו טעם נוסף – שאינו ראוי להאכל בכל מושבות. ובזמן שהבמות אסורות, הרי קיים טעם זה לדברי הכל (עפ"י רש"י ותוס'). ובכל אלו אפילו לא נתקדשו אינם ראויים, כאמור. ולדעת חכמים הסוברים קדשים קלים ממון גבוה, אין יוצאים בחלות תודה ורקיקי נזיר שנתקדשו משום שאינם שלו. עפ"י מפרשים].

דף לט

עא. א. אלו ירקות אדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח?

ב. מה דינם של ירקות אלו לענין כלאים זה בזה?

ג. האם יוצאים ידי חובה ביבשים, בכמושים, בכבושים ובמבושלים?

ד. מהו שיצא אדם ידי חובתו במרור של מעשר שני בירושלים?

א. אלו ירקות שאדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח: חזרת, תמכא (= חריין. פוסקים), חרחבינא, עולשין [ועולשי שדה כעולשי גינה. רב יהודה] ומרור (י"א שהוא הלענה. ויש חולקים וסוברים שאין יוצאים בלענה. עפ"י פוסקים). וכן 'מרירתא דאגמא' (= מין חזרת של אגם (רש"י); מין אחר ששמו כך, ושורשו נקרא 'תיעה' (תוס') – יוצאים בו. עפ"י סוכה יג.).

בר קפרא הוסיף חרחלין. רבי מאיר אומר: אף עסוס וטורא ומר ירואר. [אמר לו רבי יוסי: עסוס וטורא – אחד הוא. ומר זהו ירואר]. תנא דבי שמואל הוסיף חרגינין והרדופנין. רבי יהודה אומר: אף חזרת יולין וחזרת גלין כיוצא בהם. רבי אילעא משום רבי אליעזר: אף ערקבלים. וכן הודה לדבריו רבי אליעזר בן יעקב.

רבי יהודה אומר: כל שיש לו שרף (- שרף לבן יוצא במקום חיתוכו. רש"י). רבי יוחנן בן ברוקא אומר: כל שפניו מכסיפים (שאינו ירוק חזק אלא מחויר). אחרים אומרים: כל ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפים, וכן פסק רב הונא. וכן אמר רבי יוחנן ללמוד מדברי כל החכמים שפרשו שמות הירקות, שכולם יש להם שרף ופניהם מכסיפים.

כל המינים הללו מצטרפים זה עם זה לכוזית.

א. יש אומרים ששיעור כזית באכילת מרור – מדאורייתא, שאין אכילה פחותה מכזית, וגם הוקש

המרור למצה ולפסח שהם בכזית (עפ"י יראים; הגהות מיימוניות חמץ ח אות ד; שאגת אריה ק). ויש

אומרים: מדרבנן, אבל מהתורה אין כתוב 'אכילה' במצות מרור (עפ"י רא"ש פ"י כה; תרומת הדשן

פסקים רמה. ויש שתלו הדבר במחלוקת התנאים האם 'אכלוהו' נאמר על הפסח או גם על המרור לעצמו. עפ"י

תורת חסד מט וכת"ס או"ח פו).

- ב. בפוסקים משמע שכל המינים מצטרפים אף לכתחילה. ויש שרצו לדייק מדברי רש"י שדוקא אם אין לו מאותו מין מצטרפים.
- אמר רב אושעיא: מצוה בחזרת, שהיא החסא (היא החסה המצויה כיום, שעליה רחבים וכפולים. ע' ברכות נו.). [מאי חסא – דחס רחמנא עילוין]. וכן משמע מדברי התנאים שהקדימו חזרת לשאר מינים, וכן נקט רבינא, וכן נהג לבסוף רב אחא בנו של רבא.
- מי שאין לו חזרת, יחזר אחר ראשון ראשון השנוי במשנה (הגהות מיימוניות; שו"ע תעג,ה). ויש סוברים שהמרור קודם ('תשב"ץ קטן' צט. מובא בשו"ת מהרי"ל נח ועוד).
- יוצאים בעלים ובקלח שלהם.
- רבנו תם דקדק: דוקא בקלח ולא בשורש. וכתבו הפוסקים (הובא במשנ"ב): דוקא בשורשים המסתעפים, אבל השורש הגדול בכלל 'הקלח'. וכן המנהג באשכנז באכילת שורש התמכא (חרי"ץ) כשהוא מפורר.
- אין יוצאים אלא במיני זרעים ולא בגדל על האילן ולא בדבר שאינו גידולי קרקע, כגון מרה של דג. ודוקא בדבר מאכל ולא בדבר שאינו 'אוכל' (מצות ומררים – הוקשו אהרדי).
- בפרי מגדים נסתפק לומר שמא יוצאים במרור שאינו ראוי לאכילה. ולא ראה דברי הראשונים כאן, שכל דבר שאינו ניקח בכסף מעשר משום שאינו ראוי לאכילה, אין יוצאים בו (עפ"י באור הלכה תעג,ה).
- ב. אמר רב: ירקות שאמרו חכמים שאדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח – כולם נזרעים בערוגה אחת, כלומר כהלכתן, כשיעור שנתנו חכמים בערוגה; חמשה זרעונים לערוגה בת ששה על ששה טפחים. ואין צריך הרחקה יתרה כשאר מיני זרעים שאינם ירקות. ואפילו חזרת ססופה להקשות אינה צריכה ריוח נוסף. חזרת וחזרת-גלין; עולשין ועולשי-שדה – אינם כלאים זה בזה.
- ג. שנינו במשנתנו: יוצאים בירקות בין לחים בין יבשים. [וכדעת רבי מאיר בברייתא]. ואמר רב חסדא: לא שנו אלא בקלח, אבל בעלים אין יוצאים אלא בלחים. חכמים אומרים: לחים – יוצאים בהם, יבשים לא. כמושים; שוים רבי מאיר וחכמים שיוצאים בהם. וכן אמרו משום רבי אלעזר בר' צדוק. ויש דעה בברייתא שאין אדם יוצא בהם.
- כבושים מבושלים ושלוקים (= בישול רב עד שנימוחים) – אין יוצאים בהם.
- כללו של דבר: כל שיש בו טעם מרור – יוצאים בו, וכל שאין בו טעם מרור – אין יוצאים בו.
- א. הלכה כסתם מתניתין וכתב חסדא שיוצאים בקלח לח או יבש ובעלים לחים בלבד (רי"ף ושאר פוסקים).
- ב. יש אומרים להלכה שכמושים כשרים (רי"ד, העיטור, הראב"ן, מהר"ם חלאה ועוד). וכן דעת רוב הראשונים (ע' אליה רבה תעג,ה ושער הציון שם). ויש אומרים שהעלים צריכים להיות לחים, ואילו הקלחים כשרים אפילו כמושים (רי"ז). וכן פסק המגן-אברהם תעג סקט"ו והחק-יעקב שם. וע' משנ"ב סקל"ח).
- ג. כבושים פרש"י: בחומץ [ויתכן שגם אם בכל מקום דין 'כבוש' קיים אף במים, כאן העיקר הוא טעם מרירות, וזה אינו בטל בכבישה במים. משיעורי הגרשז"א]. וכמה פוסקים נקטו לאסור אף במים. על כן לכתחילה יש לזוהר שלא לשרות החרי"ץ במים מעת לעת, ובדיעבד יש לסמוך להקל כשאין לו אחרים, שבחרי"ץ הרי אנו רואים שעדיין יש בו טעם מרור (משנ"ב תעג סקל"ח).

ד. לדברי רבי יוסי הגלילי שאין אדם יוצא במצה של מעשר שני בירושלים, שאל רמי בר חמא כיצד הדין במרוור (שמעשרותיו מ)דרבנן, ואמר רבא: מסתבר מרוור כמצה, שהוקשו יחד זה לזה.

עב. האם יש לחוש לחימוץ בדברים דלהלן?

- א. שריית מורסן במים; שיפתו בגוף במרחץ.
- ב. חליטת מורסן וקמח; חליטת גרעיני חטה.
- ג. לעיסת חטים והנחתן על גבי המכה.
- ד. בישול קמח.
- ה. בישול דבר אפוי.
- ו. שפיכת קמח קלוי לקדרה.
- ז. קמח שנפל לתוכו דלף.

א. אין שורים את המורסן (= קליפת החטים העבה. פירוש המשנה לרמב"ם ועוד) לתרנגולים. האשה לא תשרה את המורסן שתוליד בידה למרחץ, אבל שפה היא בבשרה יבש.

א. אעפ"י שמים טופחים בבשרה – שפה במורסן יבש (רש"י). וכתב הרא"ש: דוקא טופח מחמת זיעת בית המרחץ, אבל אם בשרה טופח ממים כגון אחר שנשתטפה בחמים או בצונן – אסור. וצריכה להעביר כל הסובים מגופה קודם שתשתטף בצונן. לכן כתב רבנו יונה שעכשו אין הנשים בקיאות בזה ויש למנען מליתן מורסן על בשרן, אפילו יבש. וכן נפסק בשלחן ערוך (תסה, ב).

ב. יש מהראשונים שנקטו שמוותר לשרות המורסן אם מאכילו מיד לתרנגולים (עפ"י רמב"ם וספר העיטור), אבל הפוסקים הסכימו לאסור בכל אופן (ע' טושו"ע תסה).

ג. שריית מורסן במים הריהו חמץ נוקשה ולא חמץ גמור (עפ"י פני יהושע; פרי מגדים תסו בא"א סק"ד). וכתבו אחרונים שהחימוץ הוא מהקמח הנדבק במורסן, הלכך אם נתערב בדבר אחר אין משערים לפי הקליפה עצמה אלא לפי הקמח בלבד (עפ"י שו"ת הב"ח קז; פמ"ג ר"ס תנד). והקליפה החיצונה שאין נדבק בה קמח כלל, אינה באה לידי חימוץ (עפ"י מג"א שם).

ב. במשנה ובברייתא שנו שמוותר לכתחילה לחלוט מורסן או קמח, ואין לחוש לחימוץ. אמר רב יוסף: לא יחלוט אדם שני גרגרי חטה יחדיו, שמא ישב האחד בסדק של חברו ורתיחת המים לא תחדור מארבע רוחות ונמצא בא לידי חימוץ.

א. אין התר חליטה אמור אלא כאשר המים רותחים בזמן הכנסת הקמח, אבל נתן הקמח או החטים למים שאינם רותחים, אפילו הם חמים בכדי שהיד הסולדת מהם – אפשר שהם מחמיצים (עפ"י חזון איש קכא, יח).

ב. לפי מה שאנו נוקטים להלכה 'תתאה גבר', לכאורה אין מועיל נתינת מוגלשין (= רותחים) על גבי קמח, רק קמח על גבי מוגלשין (עפ"י שו"ת חת"ס או"ח קלח; חזו"א קכד עפ"י ד' התוס' לו: וע"ש ברש"ש).

ולענין מורסן אמרו בירושלמי שאין חילוק בסדר הנתינה, לעולם מותר כשיש שם שמנונית ג. כמובא לעיל, הגאונים אסרו חליטה מאחר ואיננו בקיאים בה, מלבד לחיה ולחולה על פי בקיאים. ואפילו שלא על מנת לאכול אלא להאכיל לבהמה אסרו (רי"א ז). ונקטו הפוסקים למעשה שאפילו לחולה אסור לחלוט, כל שאין בו סכנה. וכן אסור בהשהיית החלוט בפסח (עפ"י או"ח תנד, ג).

ג. לא ילעוס אדם חטים ויניח על גבי מכתו, מפני שהן מחמיצות.

יש מן הפוסקים שמתירים לעשות כן בחמץ של גוי שאין עוברים עליו בבל יראה, שלצורך חולה מותר להנות מאיסורי הנאה שלא כדרך (עפ"י מג"א ר"ס תסו). אך אם אפשר לו לרפא כמו כן על ידי ריכוך במי פירות וכד' – אסור (עפ"י רמ"א ובהגר"א יו"ד סוס"י קנה).

ד. בישול קמח עם שמן ומלח – מותר (ואין חוששים למראית העין שמא יסברו שהוא עשוי עם מים. עפ"י פרי חדש תסא, ב), אבל לא עם מים – שעד שהקמח מספיק להתבשל הוא מחמיץ.

א. אפשר דוקא מלח מועט מותר, אבל מלח מרובה דינו כמים שאסור לערבם עם מי פירות (ר"ן). ויש אומרים: דוקא במלח שהוצא מהקרקע מותר שדינו כדין מי פירות, אבל מלח שהופק מהמים – אסור. ואחרים פרשו שמדובר כשנותן המלח לאחר שנתבשל הקמח יפה עם השמן (מובא בריטב"א). ונראה שטוב לכתחילה לנהוג כדעה זו, ליתן המלח בסוף, לאחר שנתבשל (באור הלכה תסג, ב).

ב. יש מי שכתב [בדעת רש"י, דלא כהרי"ף ועוד] ש'ותיקא' שהתירו בגמרא, אין הקמח מבושל בשמן אלא מעורב עמו, אבל מבושל אסור (ע' אגרות משה או"ח ח"ד צח). ולמנהג בני אשכנז המחמירים במי פירות, אסור לבשל קמח בשמן כלל. ואולם לחולה או לזקן מותר (עפ"י רמ"א ושאר פוסקים).

וכן נהגו איסור באשכנז בהוספת מלח לעיסה הנלווה במים. ובוה אין לאסור בדיעבד כשמלח ואפאה מיד. ואפשר שבמלח המופק מן המים, אין לאסור בדיעבד אפילו לא אפה מיד (עפ"י פוסקים תנה, ה).

ה. האפוי אינו בא לידי חימוץ בבישול.

ומותר לבשלו לכתחילה (רמב"ם ושאר פוסקים). ואין חוששים שמא נשאר בצק שלא נאפה יפה [שאם היה מקום לחוש לכך, אזי היה אסור לאכול את המצות]. ובסתם אין לחוש שמא נשאר קמח שלא נילוש ולכן מותר לבשלו. אכן אם ידוע שנתערב במצה מעט קמח שלא נילוש, הדין נותן שדינו כקמח שנקלה שחוששים שמא לא נקלה יפה ואסור לבשלו לדעת כמה פוסקים, וכדלהלן (עפ"י חזון איש קכא, יט). והמשנ"ב (תסג סק"ח) נקט כמגן אברהם שדינו כחט"ה קלויה [ולא רק כקמח קלוי] שאסור לשרותה לכולי עלמא. ואם שרה נאסר התבשיל בהנאה. ומנהג החסידים להחמיר שלא לאכול מצה שרויה במשקים (ע' בתשובות שבסוף שו"ע הגר"ו, ו; משנ"ב תנה, ד. ובשם הרי"ם מגור מובא שאין לחומרא זו טעם על פי הגלגה).

ו. אמר מר זוטרא: לא ימחה אדם קדרה בקמח קלוי – שמא לא נקלה יפה והוא בא לידי חימוץ.

א. אלמלי ידענו שנקלה יפה – אין בו חשש חימוץ (ראשונים).

ב. לדעת הרמב"ם (ה, ג), דוקא בגרעינים שנקלו חוששים, אבל לא בקמח (וכן דעת הרי"ד ועוד). אבל בבית יוסף (תסא) הביא בשם כמה פוסקים לאסור גם בקמח. ובדיעבד אם שרה או בישל קמח קלוי, ראוי לאסור התבשיל באכילה אבל בהנאה או בהשהייה עד לאחר הפסח יש להתיר (עפ"י משנה ברורה תסג סק"ח; חזו"א קכא, יט).

לפרש"י והרי"ד, רבא (מ:): מתיר ליתן קמח קלוי בקדרה [מלבד במקום שנמצאים אנשים העולים לזול באיסורים אם נתיר להם]. והתוס' חולקים ומפרשים שם בקמח עדשים (וע"ש